

ارزیابی کیفی نتایج اجرای برنامه جامع صیانت از جنگل‌های هیرکانی در استان گیلان

سجاد زیرک‌پور ناوی^۱، محمد عوافی همت^{۲*} و سیدمهدی حشمت‌الواعظین^۳

۱- دانش‌آموخته کارشناسی ارشد، گروه جنگل‌داری و اقتصاد جنگل، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران
 ۲* - نویسنده مسئول، استادیار، گروه جنگل‌داری و اقتصاد جنگل، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران. پست الکترونیک: avatefi@ut.ac.ir
 ۳- دانشیار، گروه جنگل‌داری و اقتصاد جنگل، دانشکده منابع طبیعی، دانشگاه تهران، کرج، ایران

تاریخ دریافت: ۱۴۰۱/۰۷/۱۱ تاریخ پذیرش: ۱۴۰۱/۰۹/۲۸

چکیده

با گذشت حدود ۱۷ سال از اجرای برنامه جامع صیانت از جنگل‌های هیرکانی، نتایج اجرای آن به‌طور مناسبی ارزیابی نشده است. اگر براساس دلایل تجربی، تأثیر اجرای این برنامه مشخص نشود، نمی‌توان برای ادامه اجرا، اصلاح یا توقف آن به‌درستی تصمیم گرفت. در پژوهش پیش‌رو، نتایج اجرای سیاست صیانت از جنگل‌های هیرکانی در استان گیلان به‌صورت کیفی و در سه مؤلفه بوم‌شناختی، اجتماعی و اقتصادی ارزیابی شد. ارزیابی کیفی به‌روش میدانی و ابزار مصاحبه نیمه‌سازمان‌یافته با ۲۰ نفر از کارشناسان اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری، اداره کل حفاظت محیط‌زیست و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان با نمونه‌گیری گلوله‌برفی انجام گرفت و داده‌ها از طریق تحلیل مضمون آنالیز شدند. نتایج نشان داد که اجرای این برنامه از دیدگاه بوم‌شناختی، ثمربخش بوده است و سبب توقف جنگل‌زدایی و احیای مناطق جنگلی تخریب‌یافته شده است. البته، عدم استمرار در مراقبت و حفاظت از جنگل‌کاری‌ها به‌دلیل تخصیص غیرمستمر اعتبار و عدم تناسب آن با تورم از مهم‌ترین مشکلات اجرایی این سیاست از نظر بوم‌شناختی بوده است. از دیدگاه اجتماعی، اجرای برنامه مذکور به‌دلیل عدم توجه به معیشت پایدار روستاییان و دامداران سبب آسیب‌های اجتماعی (بیکاری، نابرابری، فقر و فساد) شده است. سامان‌دهی بدون برنامه دامداران و خروج دام نیز افزایش فشار دام بر عرصه‌های هم‌جوار را به‌همراه داشته است. از دیدگاه اقتصادی، اجرای این برنامه در تثبیت مالکیت ملی بر عرصه‌های منابع طبیعی مؤثر بوده است، اما به‌دلیل کمبود منابع مالی، نتایج مورد نیاز و کاملاً مطلوب به‌دست نیامده‌اند. نتایج این پژوهش نشان داد که با توجه به برخی نارسایی‌های اجرایی، بازنگری و اصلاح در اجرا و ارزیابی سیاست صیانت از جنگل‌های هیرکانی، ضروری به‌نظر می‌رسد.

واژه‌های کلیدی: ارزیابی، تحلیل مضمون، سامان‌دهی جنگل‌نشینان، سیاست جنگل، عوامل اجتماعی - اقتصادی.

مقدمه

صرفه‌جویی در وقت برای تدوین سیاست‌های جدید و یادگیری از تجربیات گذشته می‌شود. هنگامی که سیاست‌های جدید در کشورهای مختلف در حال اجرا باشند، مسائل مربوط به ارزیابی و نظارت اهمیت بیشتری پیدا می‌کنند. اصلاح سیاست جنگل اغلب به‌عنوان یک فرایند تکراری در نظر گرفته می‌شود که باید انعطاف‌پذیر، سازگار، مستعد پایش و براساس روش‌های جدید ارزیابی باشد. پژوهش‌های ارزیابی،

جنگل‌ها به‌عنوان منابع طبیعی تجدیدشونده و تأمین‌کننده منابع پایه و حیات‌بخش زندگی انسان همواره موضوع سیاست‌ها و برنامه‌های گوناگون بوده‌اند. به‌منظور آگاهی از نتایج اجرای چنین سیاست‌هایی، ارزیابی نتایج آن‌ها ضرورت می‌یابد (Mendes, 2006; Avatefi Hemmat *et al.*, 2013; Sadeghianfar, 2014). ارزیابی سیاست جنگل سبب

سیاست‌هایی کمک می‌کند که بیشترین اثربخشی و کمترین هزینه را داشته باشند، بنابراین به‌منظور تعیین درصد موفقیت یک سیاست در دستیابی به اهداف از پیش تعیین شده، ارزیابی اجرای آن سیاست ضروری است (Emami Meibodi, 2015).

یکی از اولین موضوعات در ارزیابی سیاست، تعیین مؤلفه‌ها و معیارهای ارزیابی است (Mendes, 2006). اجرای سیاست جنگل را می‌توان براساس سه مؤلفه یا معیار اثرات محیط‌زیستی، اجتماعی و اقتصادی ارزیابی کرد (Slee, 2016; Cubbage et al., 2006). در این زمینه، Taseh (۲۰۱۶) با بررسی برنامه صیانت از جنگل‌های زاگرس در حوضه آبخیز زیمکان در استان کرمانشاه، اثرات مثبت اجرای آن را گزارش کرد. از جمله پیشنهادهاى راهبردی ارائه شده در پژوهش مذکور شامل بررسی برنامه به شکل جامع‌تر، شناخت دقیق از منابع، وجود دانشی عمیق و کارآمد، حضور دست‌اندرکارانی خبره و دانشور و نیز بهره‌بردارانی آگاه، اختصاص اعتبار طی یک برنامه چندین‌ساله مدون برای بررسی و اجرا، حضور گروه‌های حفاظتی و نظارتی، اجرای برنامه‌های ترویجی و آموزشی برای ارتقا سطح آگاهی روستاییان و آشنایی آن‌ها با طرح‌ها و پروژه‌ها بودند. Sadeghianfar (۲۰۱۴)، اثرات اقتصادی، اجتماعی و محیط‌زیستی برنامه‌های منابع طبیعی را از دیدگاه بهره‌برداران ارزیابی کرد. از نظر این پژوهشگر، شناسایی و ارزیابی اثرات برنامه‌های منابع طبیعی از طریق نظرسنجی و آشنایی با دیدگاه، ادراک و نگرش بهره‌برداران و مسئولان برنامه‌ها امکان‌پذیر است. در حین اجرای سیاست، مبادله اطلاعات موجب کاهش اثرات منفی اجرای آن در آینده و شناسایی فرصت‌هایی برای توسعه و پیشرفت می‌شود. به بیان دیگر، ارزیابی اثرات اقدامات مدیریتی و تعیین مقدار رضایت از آن به‌منظور بهبود کیفیت اجرا و شناخت نقاط ضعف و قوت آن ضروری است. ارزیابی دستاوردهای چند دهه اجرای جنگلداری اجتماعی در اندونزی نشان داد که بررسی نتایج اجرای این برنامه‌ها براساس مجموعه جامعی از معیارها و شاخص‌ها به زمان و منابع مالی قابل‌توجهی نیاز دارد (Maryudi et al., 2019).

مجموعه‌ای از مسیرهای امیدوارکننده در زمینه بهبود دانش برای پشتیبانی بهتر از فرایندهای تصمیم‌گیری را فراهم می‌کنند (Buttoud, 2006).

ارزش‌های مدیریت جنگل روبه‌روز بیشتر به رسمیت شناخته می‌شوند. این ارزش‌ها به‌طور فزاینده‌ای در طراحی سیاست‌های جنگل برای حفاظت، احیا، توسعه و بهره‌برداری تأثیر می‌گذارند. جنگلداری به‌عنوان یک فعالیت اقتصادی به‌روشن‌های مختلفی قابل‌ارزیابی است. چنین ارزیابی‌هایی می‌توانند بررسی نتایج سیاست‌ها، برنامه‌ها یا پروژه‌های خاص باشند (Slee, 2006). یکی از مهم‌ترین دغدغه‌های سیاست‌گذاران، دستیابی به اهداف سیاست‌های اتخاذ شده است. اغلب ارزیابی‌ها، توصیه‌هایی ارائه می‌دهند که در صورت رعایت آن‌ها، اثربخشی و کارایی اجرای اقدامات پیش‌بینی شده سیاست جنگل بهبود می‌یابد (Bisang & Zimmermann, 2006). ارزیابی برنامه‌ها و سیاست‌ها با هر مبنایی به‌علت تولید داده برای مدیران، مجریان و سیاست‌گذاران، نقشی مهم در بهبود تصمیم‌گیری‌ها و اتخاذ سیاست‌های جدید و ارتقا دانش دارد. زیرا بخش زیادی از داده‌ها و اطلاعات لازم برای فرایندهای سیاست‌گذاری از طریق ارزیابی سیاست‌های اتخاذ شده پیشین فراهم می‌شود. آموخته‌های حاصل از ارزیابی سیاست، میزان موفقیت سیاست‌های پیشنهادی در دستیابی به اهداف و نقاط قوت و ضعف آن‌ها را مشخص می‌کنند، غنای دانش سیاست‌گذاری را بهبود می‌دهند و نظام سیاست‌گذاری را اصلاح و هدایت می‌کنند (Doshmangir et al., 2014; Taghizadeh et al., 2019).

پیچیدگی‌های سیاست‌گذاری در دنیای پیشرفته و پیچیده امروز نیازمند گذر از سیاست‌گذاری نظرمحور به سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد و مستندات است. نوع اول بر استفاده گزینشی از شواهد یا نظرات آزمون‌نشده افراد و گروه‌ها تکیه دارد و اغلب بر پایه عقاید، تجربه‌های شخصی یا حدس و گمان انجام می‌شود، اما نوع دوم بر استفاده از شواهد و مستندات معتبر در تصمیم‌گیری دلالت دارد. سیاست‌گذاری مبتنی بر شواهد و مستندات با فراهم آوردن شواهد مناسب به شناسایی اولویت‌ها، برنامه‌ریزی، تخصیص بودجه و اتخاذ

اثر اجرای سیاست و عوامل اجتماعی و اقتصادی دیگر در بلندمدت)، ارزیابی در حین اجرا (ارزیابی درونی) و ارزیابی پس از اتمام عملیات اجرایی (ارزیابی بیرونی) را تشریح کردند. براساس نظر آن‌ها، ارزیابی سیاست‌ها به مجری در درک بهتر تأثیر اجرای سیاست‌ها بر جنگل‌ها و برآورده کردن نیازهای ذی‌نفعان مختلف کمک می‌کند.

به‌رغم مزایایی که برای ارزیابی نتایج سیاست‌های جنگل ذکر می‌شود، رویکرد نظریه اجرا و یا به‌عبارتی دیگر، ارزیابی اجرای سیاست در بحث‌های مربوط به سیاست جنگل، کمتر مورد توجه بوده است (Mendes, 2006). Buttoud (۲۰۰۶) در سرمقاله مربوط به شماره ویژه مجله *Forest Policy and Economics* با موضوع ارزیابی سیاست‌ها و برنامه‌های جنگل اذعان کرد که پژوهش‌های اندکی در زمینه ارزیابی سیاست‌ها و برنامه‌های بخش جنگل انجام می‌شوند. زیرا در این بخش، پیگیری اجرای آن‌ها هنوز نظام‌مند نیست و تقاضای زیادی از سوی مدیران و تصمیم‌گیران برای ارزیابی این سیاست‌ها و برنامه‌ها وجود ندارد. همین نارسایی با شدت بیشتری در ایران نیز وجود دارد. به‌نحوی که گزارش‌های ارزیابی اجرای سیاست‌های جنگل به‌ندرت منتشر می‌شوند.

در سال‌های گذشته، سیاست‌های ویژه‌ای برای اداره جنگل‌ها و مراتع کشور به تصویب رسیده‌اند. ازجمله این سیاست‌ها می‌توان به برنامه جامع صیانت از جنگل‌های شمال کشور (حفظ، نگهداری و توسعه جنگل‌های شمال) اشاره کرد که در تاریخ ۱۳۸۲/۶/۵ در هیات وزیران تصویب شد. اجرای این برنامه با شروع برنامه چهارم توسعه اقتصادی، اجتماعی و فرهنگی کشور از سال ۱۳۸۴ یک سرفصل مهم از برنامه‌های بخش جنگل بوده است. این برنامه روی کاغذ تا حد قابل توجهی جامع و توسعه‌یافته به‌نظر می‌رسد و تقسیم کار مناسبی بین بعضی نهادهای ملی درگیر در مدیریت جنگل ایجاد کرده است. طی سال‌های گذشته نیز ردیف اعتباری آن در بودجه‌های سالانه سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور، یکی از محدود ردیف‌های اعتباری عمرانی ملی تخصیص‌یافته به بخش جنگل بوده است. جذابیت برنامه جامع صیانت از جنگل‌های شمال کشور برای مدیران و

درعین حال ممکن است که اهداف سیاست‌گذار در آن‌ها به‌خوبی منعکس نشده باشند. به‌منظور کاهش زمان و هزینه ارزیابی در پژوهش مذکور، رویکردی برای ارزیابی نتایج اجرای سیاست براساس اهداف خرد آن‌ها (Objectives) پیشنهاد شد که عبارت‌اند از: ۱- کاهش فقر در میان استفاده‌کنندگان از جنگل ۲- توانمندسازی آن‌ها و ۳- بهبود وضعیت جنگل‌ها. ارزیابی پیامدهای بیوفیزیکی، محیط‌زیستی، اجتماعی و اقتصادی حاصل از اجرای برنامه‌های توسعه حوضه‌های آبخیز در هندوستان نشان داد که برای موفقیت مستمر، اجرای برنامه‌ها باید از نظر اقتصادی کارآمد، از نظر مالی قابل‌دوام، از نظر فنی امکان‌پذیر و از بُعد اجتماعی قابل‌قبول و درعین حال، تضمین‌کننده عدالت باشند (Palanisami & Suresh Kumar, 2009). همچنین، برای دستیابی به توسعه پایدار، پایش منظم پارامترهای محیط‌زیستی مهم است. زیرا ارتقای محیط‌زیست، اعتبار و مقبولیت برنامه‌ها را افزایش می‌دهد. براساس نظر Mendes (۲۰۰۶) ارزیابی اجرای برنامه‌های جنگل نشان می‌دهد که اقدامات انجام‌شده توسط مجریان تا چه مقدار قابل‌قبول هستند و آیا به تجدیدنظر نیاز دارند یا باید متوقف شوند؟ به باور نویسنده، اگر وظایف جدیدی علاوه بر موارد پیش‌بینی‌شده بر مجریان تحمیل شوند یا وظایف موجود بدون تأمین جبران خسارت مناسب برای ذی‌نفعان در نظر گرفته شوند یا تخصیص عادلانه بودجه و مقررات قانونی لازم‌الاجرا در آن وجود نداشته باشد، اجرای یک سیاست به‌احتمال زیاد شکست خواهد خورد. Bisang و Zimmermann (۲۰۰۶) با بررسی مفاهیم کلیدی و روش‌های ارزیابی برنامه‌ها در جنگل‌داری، سوئیس را به‌عنوان نمونه موفق از کشورهایی معرفی کردند که نظریه‌ها و استانداردهای ارزیابی در آن به‌خوبی توسعه یافته و نهادینه شده است. پژوهشگران مذکور، چندین مفهوم اصلی ارزیابی سیاست مانند مفاهیم برون‌داد (محصولات تولیدشده توسط اقتدار دولتی بلافاصله پس از اجرای برنامه)، دستاوردها (تغییرات رفتاری پایدار در بین گروه‌های هدف در نتیجه اجرای برنامه)، پیامدها (تغییرات حاصل‌شده در واقعیت اجتماعی، اقتصادی و بوم‌شناختی در

دامداری سنتی در مناطق گالش‌نشین شرق گیلان و طالش‌نشین غرب گیلان نسبت به استان‌های دیگر واقع در شمال کشور، رواج بیشتری دارند (Avatefi Hemmat, 2016).

روش پژوهش

باتوجه به کمبود داده‌های کمی و قابل قبول و گزارش‌های مناسب از نتایج اجرای برنامه جامع صیانت از جنگل‌های شمال کشور، این پژوهش از طریق ارزیابی کیفی در قلمرو اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری، اداره کل حفاظت محیط‌زیست و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان با روش میدانی انجام گرفت. داده‌ها از طریق ۱۸ مصاحبه با ۲۰ نفر از کارشناسان و صاحب‌نظران در زمینه برنامه صیانت از جنگل در استان گیلان جمع‌آوری شدند. ۱۶ مصاحبه فردی و دو مصاحبه نیز به شکل گروهی انجام شد. نمونه‌گیری از نوع هدفمند و غیراحتمالی بود که با روش گلوله‌برفی انجام گرفت و تا زمان اشباع نظری ادامه یافت. به این معنی که پس از شناسایی برخی افراد مهم و برجسته در زمینه این پژوهش، با آن‌ها مصاحبه شد. در ادامه به پیشنهاد این افراد، نمونه‌های بعدی انتخاب شدند. این روند تا جایی ادامه یافت که مصاحبه‌های بیشتر منتج به داده‌های جدید برای پژوهش نشد. مصاحبه‌ها به شکل نیمه‌سازمان یافته انجام گرفتند. فرم مصاحبه با توجه به مبانی نظری روش ارزیابی، پیشینه پژوهش و همفکری پژوهشگران تدوین شد و پس از دو مصاحبه آزمایشی، بازنگری و نهایی شد. هم‌زمان با مصاحبه‌ها، پاسخ‌های افراد نمونه تا جای ممکن یادداشت می‌شدند و پس از پایان مصاحبه، در اولین فرصت پاک‌نویس و تکمیل می‌شدند.

تحلیل داده‌ها

پژوهش‌های کیفی در مورد قرار دادن خود به جای شخص دیگری و دیدن جهان از دیدگاه آن شخص هستند، بنابراین مهم‌ترین قسمت چنین پژوهش‌هایی، تحلیل و

کارشناس‌های سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری به‌حدی بوده است که آن‌ها، برنامه‌های صیانت از جنگل‌های مناطق رویشی دیگر کشور را نیز به‌عنوان سیاست‌های درون‌سازمانی تدوین و اجرا کرده‌اند. با این حال، پس از ۱۷ سال از اجرای برنامه جامع صیانت از جنگل‌های شمال کشور و ادامه یافتن آن تا به امروز، گزارش‌های ارزیابی نتایج آن هنوز در دسترس نیست. با توجه به ضرورت بررسی پیامدهای آن، پژوهش پیش‌رو با هدف ارزیابی نتایج اجرای این برنامه در استان گیلان بر مبنای معیارهای بوم‌شناختی، اجتماعی و اقتصادی انجام شد.

مواد و روش‌ها

منطقه مورد مطالعه

استان گیلان با مساحت یک میلیون و ۴۷۱ هزار هکتار در شمال کشور، قسمتی از جلگه‌های ساحلی جنوب غربی دریای خزر، کوهپایه‌های تالش و نیم‌رخ شمالی البرز را در برمی‌گیرد. این استان دارای ۱۶ شهرستان، ۴۹ شهر، ۴۳ بخش، ۱۰۹ دهستان و ۲۸۸۸ آبادی است. جنگل‌ها و مراتع به ترتیب ۵۶۵ و ۲۲۴ هزار هکتار از استان گیلان را پوشانده‌اند و ۲۲۰ هزار هکتار نیز به اراضی کشاورزی اختصاص دارند. تا پیش از توقف فعالیت طرح‌های مدیریت جنگل در سال ۱۳۹۶، حدود ۳۰۰ هزار هکتار از جنگل‌های این استان تحت پوشش طرح‌های جنگل‌داری بودند و ۲۳۰ هزار هکتار از آن‌ها نیز مجری فعال داشتند. جنگل‌های استان گیلان در دامنه‌های شمالی سلسله جبال البرز از آستارا تا چابکسر واقع شده‌اند. عرض این نوار جنگلی در نقاط مختلف این استان، متغیر و بین ۲۰ تا ۷۰ کیلومتر است (Khorami Moghadam & Bakhshoode, 2007). ساکنان استان گیلان به دلیل موقعیت جغرافیایی و ظرفیت‌های این استان اغلب به دامداری، کشاورزی و صیادی اشتغال دارند. شغل جنگل‌نشینان و روستاییان اطراف جنگل‌ها نیز کشاورزی و دامداری سنتی است. این شیوه معیشت علی‌رغم تغییرات زیاد جمعیتی در این اجتماعات و پیشرفت فن‌آوری طی یک قرن اخیر، تغییر چندانی نکرده است. جنگل‌نشینی پراکنده و

داده‌ها است. کد اغلب یک کلمه یا عبارت کوتاه است که به طور نمادین صفتی خلاصه، جامع، برجسته و ماهیت‌دار دارد و مفاهیم را به قسمت‌های قابل فهم و قابل استفاده تبدیل می‌کند.

مرحله سوم: جستجو و شناخت مضمون‌ها
پس از اتمام کدگذاری، فهرستی طولانی از کدهای مختلف در مجموعه داده‌ها شناسایی و تهیه شد. در مرحله سوم، تحلیل در سطح وسیعی از کدها متمرکز شد و کدهای مختلف در قالب مضمون‌های (Themes) بالقوه، مرتب و دسته‌بندی شدند. مضمون، نشان‌دهنده اطلاعات مهمی درباره سؤال‌ها و داده‌های پژوهش است که به عنوان یک الگو، نکته جالبی درباره موضوع مورد بررسی بیان می‌کند.

مرحله چهارم: مرور و ترسیم مضمون‌ها
این مرحله شامل دو سطح بازبینی و تصفیه و شکل‌دهی به مضمون‌ها است. ابتدا با بازبینی و مرور اگر دو مضمون مجزا، یک معنی و مفهوم داشته باشند، با اتصال به یکدیگر مضمون واحدی تشکیل می‌دهند و بالعکس ممکن است مضمون‌ها تفکیک شوند. سپس، با توجه به کدهای مرتبط با یک مضمون و نیز کلیت داده‌های کدگذاری شده، مضمون‌ها در گروه‌های مشابه و منسجمی دسته‌بندی می‌شود و ارتباطات آن‌ها با یکدیگر برقرار می‌شود تا نقشه‌های مضمونی (Thematic maps) به دست آید. دسته‌بندی مضمون‌ها در پژوهش پیش‌رو براساس سؤال‌ها، اهداف و مؤلفه‌های پژوهش انجام گرفت.

مرحله پنجم: تعریف و نام‌گذاری مضمون‌ها
در این مرحله باید به نقشه مضمونی، عنوان‌های مشخصی اختصاص یابد که متناسب با محتوای آن‌ها و اهداف پژوهش است. نقشه‌های مضمونی رسم شده، اگرچه خود تحلیل نیستند، اما ابزاری برای تحلیل هستند و به پژوهشگران کمک می‌کنند تا به درک عمیق‌تری از معانی متون برسند.

مدیریت داده‌ها و تفسیر و گزارش یافته‌ها است. به طوری که برای خوانندگان و شرکت‌کنندگان، واقعی و کاملاً روشن باشند. در این حالت، پژوهشگر سعی در شنیدن و انتقال اطلاعات دارد تا خوانندگان از آن‌ها بیاموزند (Sutton & Austin, 2015). با اینکه پژوهش‌های کیفی در علوم اجتماعی به طور قابل ملاحظه‌ای رشد کرده‌اند (Braun & Clarke, 2006)، اما ابزارهای تحلیلی اندکی در این زمینه وجود دارند، بنابراین در این پژوهش‌ها برای دستیابی به نتایج سودمند و روشن لازم است که داده‌ها به طور کاملاً سامانمند و روشمند تحلیل شوند (Abedi Ja'fari et al., 2011). تحلیل مضمون (Thematic analysis) یکی از روش‌های ساده، مفید و کارآمد برای آنالیز پژوهش‌های کیفی است (Abedi Ja'fari et al., 2011) که داده‌های پراکنده و متنوع متنی را به داده‌هایی غنی و تفصیلی تبدیل می‌کند (Braun & Clarke, 2006). برای تحلیل کیفی داده‌های پژوهش پیش‌رو از تحلیل مضمون، مراحل شش‌گانه Braun و Clarke (۲۰۰۶) و کدهای برجسته مصاحبه‌ها (کدهایی که توسط مصاحبه‌شوندگان بارها و بارها تکرار و برجسته شده بودند) استفاده شد که در ادامه تشریح می‌شوند.

مرحله اول: آشنایی با داده‌ها و استخراج مفاهیم
در تحلیل مضمون چه پژوهشگر داده‌ها را جمع‌آوری کرده باشد و چه داده‌های پژوهش در اختیار او قرار گرفته باشد، لازم است که بررسی فراوان و مرور مکرر داده‌ها به روشی فعال و غوطه‌وری در آن‌ها انجام شود و با توجه به معانی و الگوهای پنهان در داده‌ها، مفاهیم (Concepts) استخراج شوند. داده‌های این پژوهش، متن مصاحبه‌ها و یادداشت‌های میدانی پژوهشگر و مفاهیم، گزاره‌هایی از آن‌ها هستند که به گونه‌ای به دستاوردها و پیامدهای اجرای برنامه صیانت از جنگل در استان گیلان ارتباط دارند.

مرحله دوم: تولید کدهای اولیه
این مرحله، نیازمند تولید کدهای اولیه (Codes) از

مرحله ششم: تهیه و تدوین گزارش

مرحله پایانی زمانی شروع می‌شود که مجموعه کاملی از مضمون‌های نهایی فراهم شده باشد و امکان تحلیل و تدوین گزارش نهایی پژوهش وجود داشته باشد. گزارش نهایی نه تنها باید شرح دقیق، مختصر، منسجم، منطقی و جالب برآمده از داده‌ها را در قالب مضمون‌ها ارائه دهد، بلکه باید به سؤال‌ها و اهداف پژوهش نیز بپردازد.

اعتبار پژوهش

اعتبار در پژوهش‌های کیفی، مسئله مهمی است و اغلب برای احراز آن از روش‌های چندگانه‌ای مانند اعتبار نمونه‌ها، اعتبار داده‌ها و اعتبار تحلیل‌ها و یافته‌ها استفاده می‌شود. در این پژوهش برای احراز اعتبار نمونه‌های پژوهش با صاحب‌نظران و افرادی از سه سازمان درگیر با اجرای برنامه صیانت جنگل در استان گیلان مصاحبه شد که اطلاعات مناسبی از اجرای آن داشتند. همچنین، برای تأمین اعتبار داده‌های پژوهش، سؤال‌های فرم مصاحبه به‌طور روشنی برای اطلاع‌رسانان تشریح شد و تلاش شد که پاسخ‌های آن‌ها تا جای ممکن کامل و دقیق درک و یادداشت شود. اگر در هنگام یادداشت متن کامل مصاحبه، ابهامی برای پژوهشگر ایجاد می‌شد، پرسش‌های بیشتری در مراجعه مجدد طرح می‌شد و گاهی متن نوشته‌شده در

اختیار اطلاع‌رسانان قرار می‌گرفت تا توسط آنان تکمیل و تأیید شود. به‌منظور احراز اعتبار تحلیل داده‌ها و نتایج، ابتدا تعدادی از مصاحبه‌ها توسط دو نفر محقق اصلی و همکار کدگذاری و به‌طور دقیق بررسی و مقایسه شدند. سپس ادامه کدگذاری توسط محقق اصلی انجام شده و توسط محقق همکار مرور و اصلاح گردید. همچنین، دقت شد که مضمون‌های ساخته‌شده، پاسخ‌گوی چهارچوب تحلیلی ارزیابی، اهداف و سؤال‌های پژوهش باشند و نتایج تحلیل به‌طور واضحی، آن‌ها را دربرگیرد. Braun و Clarke (۲۰۰۶) و Abedi Ja'fari و همکاران (۲۰۱۱) اطلاعات بیشتری درمورد پژوهش‌های تحلیل مضمونی ارائه کرده‌اند.

نتایج

به‌منظور ارزیابی نتایج اجرای برنامه جامع صیانت از جنگل‌های شمال کشور که از سال ۱۳۸۴ در استان گیلان در حال اجرا است، پس از استخراج مفاهیم مصاحبه‌ها، ۲۰۶ کد درزمینه نتایج بوم‌شناختی، اجتماعی و اقتصادی اجرای این برنامه به‌دست آمد. در جدول ۱، نمونه‌ای از مفاهیم و کدهای استخراج‌شده آمده است.

جدول ۱- نمونه‌ای از مفاهیم استخراج شده و کدهای یک مصاحبه

Table 1. An example of extracted concepts and codes of an interview

ردیف Row	مفهوم Concept	کد Code
1	اهداف برنامه صیانت از جنگل این بود که فضاهای خالی داخل جنگل در عرصه بالادست احیا شوند (۱۱م). The objectives of the Caspian Forest Stewardship Program CFSP implementation were to restore the gaps inside the upland forests (11M). هدف برنامه صیانت از جنگل، احیای آن بود که این هدف باید از طریق سامان‌دهی،	از اهداف برنامه صیانت از جنگل، احیای مناطق جنگلی تخریب‌یافته از طریق جنگل‌کاری و نهال‌کاری بود. One of the objectives of the CFSP was to restore degraded forest areas through reforestation and planting.
2	نهال‌کاری و جنگل‌کاری به‌دست می‌آمد (۱۳م). The objective of the CFSP implementation was to restore degraded forests, which should be achieved through, herders compensation, planting and reforestation (13M).	
3	از نتایج مثبت بوم‌شناختی برنامه صیانت از جنگل این بود که وقتی جنگل‌ها به حالت پس‌رونده خود درآمده بودند، پس از اجرای برنامه مذکور به توده جنگلی تبدیل شدند (۱۲م). One of the positive ecological results of the CFSP implementation was that when the forests were in their regressive state, forest stands established after the implementation of the mentioned program (12M).	
4	همان کارهای اندکی هم که در گذشته به‌خوبی انجام شد، اکنون ما می‌توانیم تغییرات آن‌ها را ببینیم. به‌عنوان مثال، منطقه سلانسر یا باباعلی حدود ۴۰۰ هکتار جنگل‌کاری دارد و درختان کاشته‌شده در آن به قطر ۴۰ سانتی‌متر رسیده‌اند (۱۶م). Although limited number of actions were done in the past, now we can see their results. For example, Selansar or Baba Ali region have about 400 hectares of reforestation area and the trees planted there have reached a diameter of 40 cm (16M).	با اجرای برنامه صیانت، مناطق جنگلی تخریب‌یافته، احیا و روند جنگل‌زدایی متوقف شد. With the CFSP implementation, the degraded forest areas were restored and the deforestation trend were stopped.
5	برنامه صیانت از جنگل از نظر بوم‌شناختی به‌طور کامل مثبت بوده است (۲۴ح). The CFSP implementation has been completely positive from an ecological point of view (24H).	
6	در بعضی از مناطق، شما حتی نمی‌توانید متوجه شوید که آن‌ها پیش‌تر عرصه‌های خالی بوده‌اند، اما اکنون به‌طور کامل جنگل شده‌اند (۱۴م). In some areas, you can't even tell that they used to be empty patch, however now they cover completely by trees (14M).	

در زمان کدگذاری داده‌ها، مصاحبه‌ها به‌صورت اعداد دورقمی و از ۱۱ تا ۲۸ شماره‌گذاری شدند. برای تفکیک کارشناسان اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری، اداره کل محیط‌زیست و سازمان مدیریت و برنامه‌ریزی استان گیلان نیز به‌ترتیب حرف‌های م، ح و ب استفاده شدند.

During the coding process, the interviews were numbered as two-digit numbers from 11 to 28. The letters M, H and B were used to separate the experts of the General Directorate of Natural Resources and Watershed Management, the General Directorate of Environment and the Management and Planning Organization of Gilan Province respectively.

بوم‌شناختی با ۱۱ مضمون، مؤلفه اجتماعی با ۱۴ مضمون و مؤلفه اقتصادی با ۱۰ مضمون طراحی شد که هر یک درآمدیه تشریح می‌شوند.

در ادامه کدهای مختلف با یکدیگر ترکیب و موضوع‌های کلی یا مضمون‌ها شکل گرفت. نمونه‌ای از مضمون‌های استخراج‌شده در جدول ۲ آمده است. در نهایت، نقشه مضمونی ارزیابی نتایج اجرای برنامه صیانت از جنگل در استان گیلان برای مؤلفه

جدول ۲- نمونه‌ای از مضمون‌های اصلی استخراج شده

Table 2. An example of the constructed themes

ردیف Row	کد Code	مضمون اصلی Theme
1	از اهداف برنامه صیانت از جنگل، جلوگیری از روند تخریب قهقرایی جنگل و احیای مناطق جنگلی تخریب‌یافته از طریق جنگل‌کاری و نهال‌کاری بود (۱۲م)، (۱۱م)، (۱۴م)، (۱۷م)، (۲۲ح)، (۲۳ح).	احیای مناطق جنگلی تخریب‌شده از طریق جنگل‌کاری، جلوگیری از فرسایش خاک و حفظ ذخایر
2	The objectives of the CFSP implementation were to conserve, restore and enrich forest areas (13M), (12M).	آب‌های زیرزمینی و گونه‌های در حال انقراض از اهداف برنامه
4	هدف برنامه صیانت از جنگل، احیای مناطق مخروبه بود (۱۶م).	صیانت از جنگل بوده‌اند.
5	Restoring the damaged landscapes, was the purpose of CFSP (16M).	Restoring degraded forest areas through reforestation, preventing soil erosion and conservation underground
6	از اهداف برنامه صیانت از جنگل، جلوگیری از فرسایش خاک است (۱۲م).	water tables and protecting endangered species were among the objectives of CFSP implementation.
7	از اهداف برنامه صیانت از جنگل، حفظ ذخایر آب‌های زیرزمینی است (۱۲م).	
8	Preventing arbitrary trees cutting and clearcutting were among the objectives of CFSP implementation (25H).	
9	با اجرای برنامه صیانت از جنگل، مناطق جنگلی تخریب‌یافته، احیا و روند جنگل‌زدایی متوقف شد (۱۱م)، (۱۲م)، (۱۳م)، (۱۴م)، (۱۵م)، (۱۶م)، (۲۱ح)، (۲۲ح)، (۲۳ح)، (۲۴ح).	برنامه صیانت از جنگل باعث توقف جنگل‌زدایی و احیای مناطق جنگلی تخریب‌یافته شد. به طوری که از کاهش تنوع زیستی و فرسایش
10	با اجرای برنامه صیانت از جنگل، در مناطق جنگلی تخریب‌یافته، سیر توالی نمایان شد و گونه‌های اولیه، علفی، بوته‌ای و درختی مستقر شدند (۱۶م).	خاکی و آبی جلوگیری شد. زادآوری طبیعی، حفاظت از
11	With the CFSP implementation, in the degraded forest areas, the ecological succession was progressed and the primary herbaceous, shrub and tree species were established (16M).	پایه‌های در حال انقراض و پایداری بوم‌سازگان نیز بهبود یافت.
12	اجرای برنامه صیانت از جنگل باعث افزایش تنوع گونه‌ای در جنگل شد (۱۶م).	The CFSP implementation stopped deforestation and restored degraded forest areas. So that biological diversity and soil and water erosion were prevented. Natural regeneration, conservation of endangered species and ecosystem sustainability were also improved.
13	The CFSP implementation increased species diversity in the forests (16M).	
14	اجرای برنامه صیانت از جنگل سبب افزایش حجم درختان در جنگل شد (۱۶م).	
15	The CFSP implementation increased the volume per hectare in the forest (16M).	
16	اجرای برنامه صیانت از جنگل باعث افزایش تنوع حیات وحش پستانداران و پرندگان شد (۱۶م)، (۲۴ح)، (۲۵ح).	
17	The CFSP implementation increased the diversity of wildlife, mammals and birds (16M), (24H), (25H).	
18	اجرای برنامه صیانت از جنگل باعث افزایش درختان مشمروحشی مانند زرشک و ولیک شد. به دنبال آن، غذای جانوران تأمین شد و تعداد و تنوع آن‌ها افزایش یافت (۱۶م).	

ردیف Row	کد Code	مضمون اصلی Theme
15	The CFSP implementation increased the number of wild fruit trees such as <i>Berberis</i> and <i>Crataegus</i> . Following that, food for animals was provided and their populations and diversities were increased (16M). اجرای برنامه صیانت از جنگل سبب حفاظت از پایه‌های درحال انقراض مانند اوری و سرخ‌دار شد (۱۲م)، (۲۳ح).	
16	The CFSP implementation resulted in the protection of endangered species such as <i>Quercus macranthera</i> and <i>Taxus baccata</i> (12M), (23H). اجرای برنامه صیانت از جنگل باعث جلوگیری از بلایای طبیعی مانند سیل و رانش زمین شد (۱۴م)، (۲۵ح).	
17	The CFSP implementation prevented natural disasters such as floods and landslides (14M), (25H). اجرای برنامه صیانت باعث ذخیره و افزایش آب‌های زیرزمینی شد (۱۴م)، (۱۶م).	
18	The CFSP implementation caused increasing water in underground tables (14M), (16M). با اجرای برنامه صیانت از جنگل، کاهش برداشت درختان، جلوگیری از قطع بی‌رویه و تخریب جنگل عملی شد (۲۱ح)، (۲۶ح).	
19	With the CFSP implementation, tree harvesting was declined, unsustainable tree felling was prevented, and forest degradation was reduced (21H), (26H). اجرای برنامه صیانت از جنگل سبب حفاظت بهتر از تنوع زیستی و افزایش پایداری بوم‌سازگان منطقه شد (۲۱ح).	
20	The CFSP implementation resulted in better conservation of biodiversity and increased sustainability of the region's ecosystems (21H). اجرای برنامه صیانت از جنگل از منظر محیط‌زیستی و حفاظتی، ثمربخش بوده است (۲۴ح).	
21	The CFSP implementation has been fruitful in environmental aspect (H24). به‌طورکلی در همه مراحل فرایند سیاست‌گذاری مشکل وجود دارد و باید اصلاح شوند (۲۸ب). In general, there are problems in all stages of the policy process and they must be corrected (28B).	در برنامه صیانت از جنگل، همه مراحل فرایند سیاست‌گذاری به‌ویژه مرحله ارزیابی مشکل دارد و باید اصلاح شود.
22	برنامه صیانت جنگل بعد از گذشت این همه سال ارزیابی نشده است (۲۷ب)، (۲۸ب). After all these years, the CFSP has not been evaluated (27B), (28B).	In the CFSP, all stages of the policy process, especially the evaluation stage, have problem and should be amended.

برنامه صیانت از جنگل در استان گیلان بوده‌اند. به‌همین منظور نسبت به "تهیه بذر، تهیه و تولید نهال، احیا و غنی‌سازی، توسعه جنگل، حفاظت و مراقبت، سامان‌دهی جنگل‌نشینان، خروج دام از جنگل و محصورسازی عرصه‌های احیایی" اقدام شده است. در نتیجه، برنامه صیانت از جنگل "باعث توقف جنگل‌زدایی و احیای مناطق جنگلی تخریب‌یافته شده است. به‌طوری‌که از کاهش تنوع زیستی و

مؤلفه بوم‌شناختی اجرای برنامه صیانت از جنگل در استان گیلان در زمینه دست‌آورد ها و پیاپی مد های مرتبط با مؤلفه بوم‌شناختی حاصل از اجرای برنامه صیانت از جنگل، ۱۰۰ کد و ۱۱ مضمون استخراج شد (شکل ۱). براساس نظر کارشناسان "احیای مناطق جنگلی تخریب‌شده از طریق جنگل‌کاری، جلوگیری از فرسایش خاک و حفظ ذخایر آب‌های زیرزمینی و گونه‌های در حال انقراض از اهداف

استخراج شدند (شکل ۲). "از جمله نتایج اجتماعی و اقتصادی مثبت اجرای برنامه صیانت از جنگل، استفاده از مردم بومی به عنوان نیروی حفاظتی و کارگری، ایجاد چشم‌انداز آرامش‌بخش، رونق صنعت گردشگری و رشد گونه‌های غذایی برای جوامع محلی بودند". گفتنی است که نتایج اجتماعی اجرای این سیاست در استان گیلان برای دامداران سامان‌دهی شده و سامان‌دهی نشده متفاوت بودند. به طوری که به باور اطلاع‌رسانان "برنامه صیانت از جنگل برای ذی‌نفعان محلی مانند دامدارها خوشایند نبود و از منظر اجتماعی، اثر منفی داشت". زیرا "اجرای این برنامه باعث ایجاد محدودیت و تنگنا برای آن‌ها می‌شد".

همچنین، اجرای سیاست خروج دام از جنگل به عنوان یکی از مهم‌ترین پروژه‌های برنامه جامع صیانت از جنگل در استان گیلان، نتایج اجتماعی منفی برای دامداران سامان‌دهی شده داشته است. این گزاره از آنجا تقویت می‌شود که از نظر کارشناسان، "برنامه صیانت از جنگل به دنبال اشتغال‌زایی نبود، بنابراین پول دریافتی توسط دامداران سامان‌دهی شده، تبدیل سرمایه معیشتی به کالای مصرفی بود که پس از مدتی خرج شد، کفاف زندگی آن‌ها را نمی‌داد و سبب ایجاد معضل بیکاری و فساد در بین آنان شد". از سوی دیگر، "سامان‌دهی بدون برنامه دامدارها باعث بروز تعارضات اجتماعی، بازگشت مجدد دامدارها به جنگل، افزایش فشار چرای دام به عرصه‌های مجاور و هدررفت هزینه‌ها شده است". به نقل از یکی از اطلاع‌رسانان:

"یک نتیجه دیگری که سامان‌دهی جنگل‌نشینان داشت، افزایش فشار به مناطق هم‌جوار بود، یعنی افرادی که سامان‌دهی شدند، دام‌های خود را به افراد هم‌جوار آن منطقه فروختند. در واقع ما فقط دامدار را خارج کردیم، دام را خارج نکرده‌ایم، بنابراین فشار دام باعث شد که عرصه دوباره تخریب شود و پولی که برای سامان‌دهی آن‌ها و کاشت نهال هزینه شده بود، حیف و میل شود و به هدر برود". (م. صاحبه ۱۶م تاریخ ۱۴۰۰/۸/۳).

فرسایش خاکی و آبی‌جولوگیری شد. زادآوری طبیعی، حفاظت از پایه‌های در حال انقراض و پایداری بوم‌سازگان نیز بهبود یافت". به نظر کارشناسان، اجرای این سیاست از نظر بوم‌شناختی به نتایج خوبی منتج شده است که از دلایل آن می‌توان به "انتخاب گونه، منطقه و زمان کاشت مناسب، افراد متعهد و متخصص اجرایی، تخصیص بهینه اعتبارات، شرایط اقلیمی مناسب و همکاری جوامع محلی" اشاره کرد. همچنین، به باور اطلاع‌رسانان این پژوهش "نتایج مثبت بوم‌شناختی برنامه صیانت از جنگل در بلندمدت نمایان می‌شود. به دنبال آن، پیامدهای اجتماعی و اقتصادی مثبت پدیدار می‌شوند. نتایج بوم‌شناختی برنامه صیانت از جنگل، بسیار ارزشمند هستند و همه آن‌ها قابل تبدیل به پول نیستند". با این حال، ارزیابی نتایج اجرای برنامه صیانت از جنگل نشان داد که "محصول‌سازی بلندمدت و بدون برنامه سبب ایجاد مشکلات بوم‌شناختی برای حیات وحش شده است". همچنین، اطلاع‌رسانان بر اهمیت تخصیص به موقع بودجه‌های پیش‌بینی‌شده در برنامه تأکید داشتند. زیرا به تناوب در اختصاص آن‌ها، تأخیر رخ داده است یا حتی گاهی پرداخت نشده‌اند. این موضوع در مضمون‌های "استمرار در تخصیص اعتبار و به دنبال آن، مراقبت از جنگل‌کاری‌ها به‌ویژه در سال‌های ابتدایی جنگل‌کاری وجود نداشت" و "جنگل‌کاری‌هایی که مراقبت و حفاظت از آن‌ها مستمر بوده است، موفق بوده‌اند" وجود دارد. به عنوان نمونه، یکی از اطلاع‌رسانان می‌گوید:

"یکی از دلایل عدم موفقیت این است که ما از بیشتر عرصه‌های جنگل‌کاری شده خود مانند منطقه متش به دلیل کمبود اعتبارات نتوانستیم در عمل نگهداری کنیم". (م. صاحبه ۱۲م، تاریخ ۱۴۰۰/۷/۲۵).

مؤلفه اجتماعی اجرای برنامه صیانت از جنگل در استان گیلان

در زمینه دستاوردها و پیامدهای مرتبط با مؤلفه اجتماعی اجرای برنامه صیانت از جنگل، ۶۹ کد و ۱۴ مضمون

شکل ۱- نقشه مضمونی مهم‌ترین نتایج بوم‌شناختی حاصل از اجرای برنامه صیانت از جنگل در استان گیلان

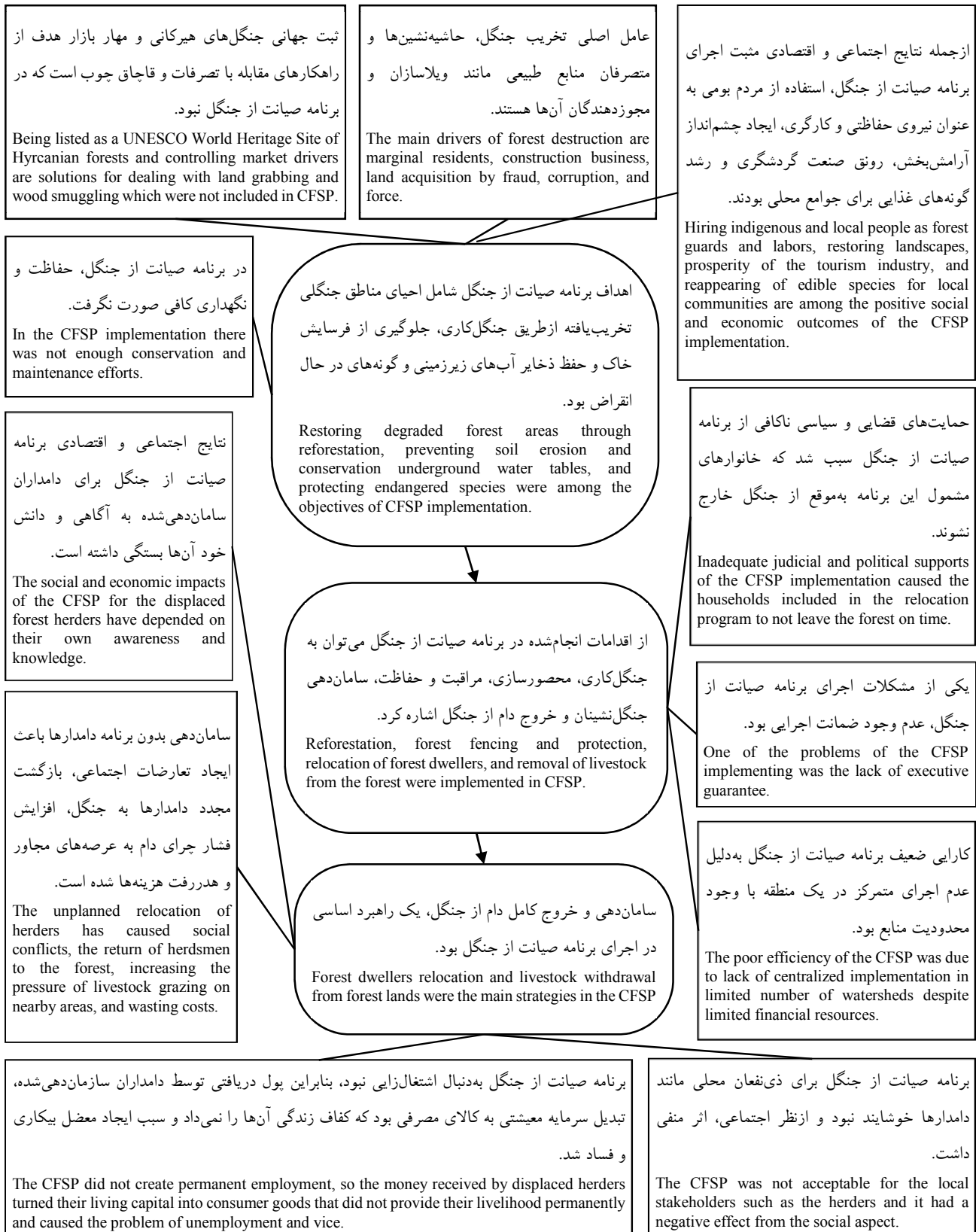
Figure 1. The thematic map of the most important ecological results of the CFSP implementation in Gilan province

البته به باور کارشناسان "نتایج اجتماعی و اقتصادی برنامه صیانت از جنگل برای دامداران سامان‌دهی شده به آگاهی و دانش خود آن‌ها بستگی داشته است". این گزاره نشان می‌دهد که دامدارانی که آینده‌نگری بهتری داشته‌اند و توانسته‌اند با مشوق‌های دریافتی همانند زمین و وجه نقد برای خود کسب‌وکاری راه‌اندازی کنند، به درجه‌هایی از رفاه دست یافته‌اند، اما گروهی که از آن به‌عنوان سرمایه مصرفی استفاده کردند، دچار فقر و آسیب بیشتری شده‌اند. درعین حال، این گزاره نشان می‌دهد که سازمان‌های متولی دیگر نتوانسته‌اند آموزش‌های لازم را برای آمادگی جامعه هدف برنامه صیانت از جنگل فراهم کنند تا آسیب‌های اجرای این برنامه به حداقل برسد.

سامان‌دهی جنگل‌نشینان پراکنده، یکی دیگر از پروژه‌های برنامه صیانت از جنگل‌های شمال کشور بوده است که در زمینه اجرای آن نیز "حمایت‌های قضایی و سیاسی ناکافی از برنامه صیانت از جنگل سبب شد که خانوارهای مشمول این برنامه

به‌موقع از جنگل خارج نشوند". از سوی دیگر، "عدم وجود ضمانت اجرایی قوی و عدم اجرای متمرکز این دو پروژه (خروج دام از جنگل و سامان‌دهی خانوارهای پراکنده جنگل‌نشین) در یک حوضه سبب کاهش کارایی کلی برنامه صیانت از جنگل شده است". به‌ویژه هنگامی که اعتبارات کافی برای اجرای این برنامه در اختیار نباشد، اجرای متمرکز برنامه در یک حوزه آبخیز یک راهبرد برای افزایش کارایی است که مورد توجه قرار نگرفته است. همچنین، مضمون‌های "عامل اصلی تخریب جنگل، حاشیه‌نشین‌ها و متصرفان منابع طبیعی مانند ویلاسازان و مجوزدهندگان آن‌ها هستند" و "تبت جهانی جنگل‌های هیرکانی و مهار بازار هدف از راهکارهای مقابله با تصرفات و قاچاق چوب است که در برنامه صیانت از جنگل نبود"، نشان‌دهنده برخی کمبودهای دیگر این برنامه از منظر اطلاع‌رسانان است که در زمان طراحی آن، مورد توجه قرار نگرفته‌اند.

سامان‌دهی جنگل‌نشینان پراکنده، یکی دیگر از پروژه‌های برنامه صیانت از جنگل‌های شمال کشور بوده است که در زمینه اجرای آن نیز "حمایت‌های قضایی و سیاسی ناکافی از برنامه صیانت از جنگل سبب شد که خانوارهای مشمول این برنامه

شکل ۲- نقشه مضمونی مهم ترین نتایج اجتماعی اجرای برنامه صیانت از جنگل در استان گیلان

Figure 2. The thematic map of the most important social results of the CFSP implementation in Gilan province

تعلق دارند. در بخش کلان، به‌باور کارشناسان، ”در تدوین برنامه‌ها همواره میان حفاظت از منابع طبیعی و رشد اقتصادی تناقض وجود دارد، زیرا که رشد اقتصادی موجب تخریب منابع طبیعی می‌شود. باین‌حال، رشد و توسعه اقتصادی سبب ارتقای معیشت مردم و حفاظت بهتر جنگل‌ها می‌شود.“

مؤلفه اقتصادی اجرای برنامه صیانت از جنگل در استان گیلان دستاوردها و پیامدهای اقتصادی اجرای برنامه صیانت از جنگل در قالب ۳۷ کد و ۱۰ مضمون استخراج شدند (شکل ۳). مضمون‌های بخش اقتصادی اجرای برنامه صیانت از جنگل در استان گیلان به‌طورکلی به دو بخش کلان و خرد

شکل ۳- نقشه مضمونی مهم‌ترین نتایج اقتصادی اجرای برنامه صیانت از جنگل در استان گیلان

Figure 3. The thematic map of the most important economic results of the CFSP implementation in Gilan province

می‌شود.“ از این‌رو برای حفاظت بهتر از منابع طبیعی و جنگل‌ها بهتر است که توازن بین حفظ منابع طبیعی و رشد

از سوی دیگر، ”افزایش فشار اقتصادی بر مردم همانند رکود و تورم سبب کاهش کارایی برنامه‌های حفاظتی

دستاوردهای اکولوژیکی در زمینه اجرای برنامه صیانت از جنگل‌های هیرکانی در استان گیلان، احداث باغ بذر برای تهیه و تولید بذر، تجهیز نهالستان‌ها برای تهیه و تولید نهال، محصورسازی و جنگل‌کاری مناطق جنگلی تخریب‌یافته، توقف جنگل‌زدایی، احیای مناطق جنگلی تخریب‌یافته، جلوگیری از کاهش تنوع زیستی و فرسایش خاکی و آبی، بهبود زادآوری طبیعی و حفاظت از پایه‌های در حال انقراض اشاره کرد. البته برخی از عوامل تأثیرگذار بر این موفقیت در برخی مناطق شامل انتخاب گونه، منطقه و زمان کاشت مناسب، وجود افراد متعهد و متخصص اجرایی و تخصیص بهینه اعتبارات بودند. همچنین، محصورسازی بلندمدت و بدون برنامه و عدم مراقبت و حفاظت مستمر از جنگل‌کاری‌ها به دلیل عدم استمرار در تخصیص اعتبار و عدم تناسب آن با تورم از مهم‌ترین مشکلات اجرایی این سیاست بودند.

یافته‌های دیگر پژوهش نشان داد که به‌باور اطلاع‌رسانان، اجرای برنامه صیانت از جنگل‌های هیرکانی به‌طورکلی باعث نتایج بوم‌شناختی به‌نسبت مطلوب شده است. در برخی مناطق به دلیل انتخاب گونه و منطقه نامناسب، محصورسازی بلندمدت و بدون برنامه و عدم استمرار در تخصیص اعتبار برای مراقبت از جنگل‌کاری‌ها، مشکلات بوم‌شناختی و هدررفت هزینه‌ها رخ داده است. اگرچه گزارش مناسبی از ارزیابی اثرات اجرای برنامه جامع صیانت از جنگل در استان گیلان به دست نیامد، اما با توجه به اینکه براساس نظر اطلاع‌رسانان این پژوهش، قسمت عمده‌ای از عملیات اجرای این برنامه در استان گیلان شامل جنگل‌کاری مناطق جنگلی تخریب‌شده و خارج کردن تک‌خانوارهای جنگل‌نشین و دام‌های اهلی از جنگل بوده است، بهبود وضعیت جنگل و توقف جنگل‌زدایی و تخریب جنگل در مناطق اجرای این طرح قابل‌انتظار است. بررسی اثر تراکم جمعیت انسانی بر مشخصه‌های کمی ساختار جنگل در حوضه ناو اسالم در استان گیلان نشان‌دهنده همبستگی منفی بین سطح مقطع و حجم درختان جنگل با جمعیت جنگل‌نشین در یک دوره ۱۰ ساله بود (Yousefpoor et al., 2015). در ارزیابی اثرات جایگزینی جنگل‌های تخریب‌یافته با جنگل‌کاری در منطقه

اقتصادی رعایت شود تا رشد اقتصادی، تخریب منابع طبیعی و محیط‌زیست را به دنبال نداشته باشد. همچنین، معیشت مردم بهبود یابد و وابستگی آن‌ها برای تأمین معیشت خود به منابع جنگلی کمتر شود.

در بخش خرد نیز نتایج نشان می‌دهند که "تثبیت مالکیت ملی بر جنگل‌ها از پیامدهای مثبت اجرای برنامه صیانت از جنگل بوده است". همچنین، "در برنامه صیانت از جنگل به دلیل کمبود منابع مالی، نتایج مورد نیاز و مطلوب به دست نیامد". دلایل آن در مضمون‌هایی همچون "صرف هزینه و اعتبار در مکان اشتباه باعث کاهش کارایی برنامه صیانت از جنگل می‌شد" و "عدم اختصاص به‌موقع اعتبارات، تورم و بی‌ثباتی اقتصادی سبب دلسردی مجریان و پیمانکاران مجرب از برنامه صیانت از جنگل شد" بیان شده است. "از دلایل عدم موفقیت برنامه صیانت از جنگل، عدم استمرار در تخصیص اعتبار و اجرای این برنامه و عدم تناسب آن با تورم اقتصادی کشور بود" که خود گاهی "سبب سلب اعتماد نیروهای حفاظتی و مردم محلی به وعده‌های اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان گیلان می‌شد". به نقل از اطلاع‌رسانان:

"چون تورم در مملکت ما خیلی شدید است، بنابراین فعالیت‌ها مستلزم یک اعتبار خیلی خوب هستند. اعتبارها باید براساس درصد تورم تخصیص پیدا کنند که این اتفاق به‌طور معمول رخ نمی‌دهد". (مصاحبه ۲۵ب، تاریخ ۱۴۰۰/۹/۱۵).

بحث

پیامدها و دستاوردهای بوم‌شناختی سیاست به‌بررسی اثرهای سیاست بر عناصر طبیعی جنگل همانند سطح و کیفیت رویشگاه، وضعیت رویدنی‌ها و جانوران، تنوع زیستی، تولید اکوسیستم، حفاظت از گونه‌های کمیاب و گونه‌های راس هرم قضایی می‌پردازد. با ارزیابی مؤلفه‌های محیط‌زیستی در برنامه‌ها، اطمینان حاصل می‌شود که کمترین خسارت به منابع طبیعی و محیط‌زیست وارد شده باشد و اهداف برنامه‌ها در راستای ضوابط تعیین‌شده باشند (Sadeghianfar, 2014). یافته‌های پژوهش پیش‌رو نشان داد که برجسته‌ترین

آسیب‌های اجتماعی مانند بیکاری، نابرابری، فقر و فساد افزایش یافته‌اند. همچنین، سامان‌دهی بدون برنامه آن‌ها باعث افزایش فشار دام بر عرصه‌های هم‌جوار شده است. برجسته‌ترین کد درزمینه عوامل اجتماعی تأثیرگذار بر موفقیت برنامه مذکور در برخی مناطق، آگاهی و دانش خود دامداران بود، درحالی‌که برجسته‌ترین کدها درزمینه عوامل اثرگذار بر عدم موفقیت این برنامه در برخی مناطق شامل نارضایتی ذی‌نفعان محلی از اجرای برنامه، حمایت‌های قضایی و سیاسی ناکافی و عدم وجود ضمانت اجرایی بود که باعث ایجاد مشکلات اجرایی می‌شد.

به‌طورکلی، اجرای برنامه صیانت از جنگل، تأثیرهای مثبت اجتماعی در استان گیلان داشته است، اما به دلایل مختلفی مانند محدودیت منابع، عدم استفاده بهینه از منابع، حمایت‌های قضایی و سیاسی ناکافی و از همه مهم‌تر، بی‌توجهی به معیشت و شغل جامعه هدف باعث بروز مشکلات اجتماعی و نتایج منفی شده است. بررسی برنامه صیانت از جنگل‌های زاگرس در حوضه آبخیز زیمکان در استان کرمانشاه نیز نشان داد که اجرای برنامه مذکور، اثرات مثبت زیادی بر مدیریت و صیانت از این جنگل‌ها و جلب مشارکت مردم داشته است، اما بنا به دلایل مختلف از جمله کمبود اعتبار در مرحله اجرا، کاستی‌هایی در حفاظت و سامان‌دهی جنگل‌نشینان وجود داشته است (Taseh, 2016). ارزیابی اثرات اجرای طرح صیانت از جنگل‌های ارسباران بر مقدار و نوع سوخت مصرفی روستاییان نیز بیانگر تأثیر مثبت این طرح بر تغییر الگوی سوخت مصرفی روستاییان و حفاظت از جنگل‌ها بود (Ghanbari et al., 2015).

یافته‌های پژوهش پیش‌رو نشان داد که در اجرای برنامه صیانت از جنگل‌های استان گیلان، مجریان به مشارکت جوامع محلی، نگاهی ایزاری داشته‌اند. به‌طوری‌که آن‌ها از مشارکت مردم محلی فقط به‌عنوان نیروهای حفاظتی و کارگری استفاده کرده‌اند. از سوی دیگر، به دلیل عدم توجه به عدالت، انصاف و آموزش گروه‌های هدف این سیاست، عده‌ای از مخاطبان از فرصت‌ها بهره‌مند شده‌اند، درحالی‌که عده دیگری از جنگل‌نشینان در نتیجه اجرای این برنامه، دچار انواع

چمستان استان مازندران نیز تأثیر مثبت جنگل‌کاری بر احیای منطقه مورد مطالعه و بهبود حاصلخیزی خاک گزارش شد (Haghdoust et al., 2012). آشکارسازی تغییرات سطح جنگل‌های استان گیلان در یک دوره ۲۰ ساله حاکی از کاهش ۴۴۷ و ۶۰۸ هکتار از مساحت این جنگل‌ها به ترتیب طی سال‌های ۱۳۷۵ تا ۱۳۸۵ و ۱۳۸۵ تا ۱۳۹۵ بود (Abdollahi & Nasiri, 2020). به بیان دیگر، طی دوره اجرای برنامه جامع صیانت از جنگل در استان گیلان سالانه حدود ۱۶ هکتار جنگل بیشتری نسبت به پیش از آن به کاربری غیرجنگل تبدیل شده است. البته پژوهش‌های بیشتری در این زمینه لازم است. زیرا هنگامی که یک سیاست به شکل سراسری اجرا می‌شود و برای مقایسه نتایج آن منطقه شاهد وجود ندارد، محاسبه اثربخشی آن سیاست آسان نیست. در این حالت باید از روش‌هایی استفاده شود که بتوانند اثر اجرای سیاست را در مقایسه با وضعیتی که سیاست اجرا نمی‌شد، بررسی کنند (Heshmatol Vaezin & Avatefi Hemmat, 2022).

نتایج اجتماعی بسیاری از برنامه‌های منابع طبیعی و کشاورزی حتی مهم‌تر از مؤلفه‌های اقتصادی و محیط‌زیستی هستند. زیرا هدف از اجرای برنامه‌ها و سیاست‌های مختلف، بهبود رفاه انسانی است. از جمله مهم‌ترین موضوع‌های مرتبط با بعد اجتماعی اجرای یک سیاست می‌توان به مشارکت در اجرای آن، تأثیر سیاست بر رفاه و وضعیت اجتماعی مخاطبان، برابری افراد در اجرای آن، توزیع عادلانه منافع و هزینه‌ها، انصاف، اشتغال، عدالت و رضایت عمومی اشاره کرد (Sadeghianfar, 2014). یافته‌های پژوهش پیش‌رو نشان داد که برجسته‌ترین مضمون‌ها درزمینه برون‌دادهای اجتماعی اجرای برنامه صیانت از جنگل توسط دستگاه متولی سامان‌دهی جنگل‌نشینان و خروج دام، استفاده از مردم بومی به‌عنوان نیروی حفاظتی و کارگری بوده است. برخی از پیامدهای اجتماعی اجرای این برنامه، مثبت و برخی دیگر، منفی بوده‌اند. از جمله دستاوردهای این برنامه می‌توان به ایجاد چشم‌انداز آرامش‌بخش، رونق صنعت گردشگری و برگشت گونه‌های دارای اهمیت غذایی برای جوامع محلی اشاره کرد، درحالی‌که به دلیل عدم توجه به معیشت پایدار دامداران،

مطالعه و هم در مرحله اجرا بیان می‌کند. ارزیابی نتایج اقتصادی اجرای برنامه صیانت از جنگل‌های هیرکانی در پژوهش پیش‌رو نیز نشان داد که اعتبارات تخصیص یافته، مستمر نبوده‌اند و تناسبی با تورم اقتصادی نداشته‌اند. این مسئله سبب بروز مشکلاتی در دستیابی به دستاوردها و پیامدهای مطلوب بوم‌شناختی و اجتماعی شده است.

یافته‌های دیگر پژوهش پیش‌رو نشان داد که در اجرای برنامه جامع صیانت از جنگل‌های استان گیلان، تمرکز اصلی دستگاه متولی بر بُعد بوم‌شناختی بوده است. در این زمینه نیز برون‌دادهای قابل توجهی به دست آمده است، اما به دلیل عدم وجود تناسب بین این بخش یا بُعدهای اجتماعی و اقتصادی، عدم اختصاص منابع مالی کافی سالانه سبب توقف و گسست در اجرای این برنامه شده است. به دنبال آن، بخشی از گروه‌های هدف برنامه مانند دامداران و جنگل‌نشینان در حال سامان‌دهی را نسبت به اجرای تعهدات اداره کل منابع طبیعی و آبخیزداری استان گیلان کم‌اعتماد کرده است. همچنین، ایجاد وقفه در پرداخت مطالبه‌های بیمانکاران جنگل‌کاری و حفاظت از عرصه‌های احیاشده سبب توقف در برنامه‌های احیایی و حفاظتی و آسیب برخی از مناطق شده است. از سوی دیگر، عدم توجه به عدالت در اجرای برنامه باعث رشد رفاهی و اجتماعی قابل توجه فقط برای برخی از خانوارهای جنگل‌نشین مشمول این برنامه از طریق دریافت مابازای مناسبی همانند زمین‌های منابع طبیعی شده است، اما برخی دیگر از خانوارها نتوانسته‌اند از عهده تأمین شرایط حداقلی برای خود برآیند. برخی دیگر نیز از منابع مابازایی که دریافت کردند، نتوانستند به درستی استفاده کنند. به طوری که سرمایه‌های معیشتی آن‌ها مانند زمین‌های زراعی درون جنگل و دام‌ها به سرمایه‌های مصرفی (مصنوعات و مواد مصرفی) تبدیل شد و به مصرف رسید. این خانوارها نتوانستند در خارج از جنگل و در مناطق سامان‌دهی شده، فرصت‌های مناسبی برای زندگی و اشتغال داشته باشند و دچار فقر و تنگدستی شدند. همچنین، عدم وجود آموزش‌های مناسب و توانمندساز یا عدم کارایی آموزش‌های ارائه شده باعث شد که تک‌خانوارهای جنگل‌نشین و دامداران سامان‌دهی شده نتوانند

آسیب‌های اجتماعی شده‌اند. به نظر می‌رسد که گروه اخیر، فاقد مهارت‌ها و آگاهی‌های لازم برای سازگاری با شرایط جدید پس از سامان‌دهی و خروج از جنگل بوده‌اند، درحالی‌که باید با دسترسی به چنین مهارت‌هایی و آموزش‌های مناسب افراد محلی، توانمندسازی آن‌ها انجام می‌گرفت.

هدف از ارزیابی نتایج اقتصادی اجرای یک سیاست، ارائه اطلاعات به مسئولان برای قضاوت درمورد شاخص‌هایی مانند کارایی، اثربخشی، هزینه‌های آشکار و پنهان و اثرات جانبی اجرای آن سیاست است تا بتوانند درمورد ادامه سیاست، تغییر روش‌ها و اهداف و یا بسط و گسترش آن‌ها، تصمیمات درست‌تری اتخاذ کنند (Sadeghianfar, 2014). برجسته‌ترین کد در زمینه دستاوردهای اقتصادی اجرای برنامه صیانت از جنگل‌های استان گیلان در پژوهش پیش‌رو، تثبیت مالکیت ملی بر عرصه‌های جنگلی بوده است. همچنین، همواره در تدوین برنامه‌ها بین حفاظت از منابع طبیعی و رشد اقتصادی تناقض وجود دارد. به طوری که توسعه اقتصادی اغلب سبب تغییر کاربری عرصه‌های طبیعی و به طور ویژه جنگل‌ها می‌شود. همچنین، ایجاد فرصت‌های اقتصادی، بهبود سطح اشتغال، ارتقای معیشت مردم و درنهایت، حفاظت بهتر جنگل‌ها در نتیجه توسعه اقتصادی رخ می‌دهد. این یافته‌ها با پژوهش Wen و Aguilar (۲۰۲۱) همسو است. آن‌ها بیان کردند که در شرایط نامناسب محیطی ضرورت دارد که حفاظت از بوم‌سازگان با توسعه اقتصادی هماهنگ شود تا خواسته‌های اجتماعی برآورده شوند. مهم‌ترین مشکلات اقتصادی اجرای برنامه صیانت از جنگل‌های استان گیلان، کمبود منابع مالی بود که عدم استمرار در تخصیص اعتبار سالانه و عدم تناسب آن با تورم اقتصادی باعث دلسردی مجریان و بیمانکاران و سلب اعتماد نیروهای حفاظتی و مردم محلی از وعده‌های اداره منابع طبیعی و آبخیزداری استان گیلان شده است. درنهایت، نتایج مورد نیاز و کاملاً مطلوب به دست نیامد. Taseh (۲۰۱۶) یکی از پیشنهادها راهبردی اجرای برنامه صیانت از جنگل‌های زاگرس در استان کرمانشاه را اختصاص اعتبار طی یک برنامه مدون چندین ساله هم برای

فهرست منابع

- Abdollahi, S. and Nasiri, V., 2020. Detection and prediction of forest level changes in Guilan province using satellite images and geomod model. *Journal of Environmental Research and Technology*, 7(5): 141-151 (In Persian with English summary).
- Abedi Ja'fari, H., Taslimi, M.S., Faghihi, A. and Sheikhzadeh, M., 2011. Thematic analysis and thematic networks: a simple and efficient method for exploring patterns embedded in qualitative data municipalities. *Strategic Management Thought*, 5(2): 151-198 (In Persian with English summary).
- Aguilar, F.X. and Wen, Y., 2021. Socio-economic and ecological impacts of China's forest sector policies. *Forest Policy and Economics*, 127: 102454.
- Avatefi Hemmat, M., 2016. Building a multiple-use forest management framework to conserve biodiversity in the Caspian Hyrcanian Forest landscape. Technical report, National and regional socioeconomic report, Forest, Rangeland, and Watershed Organization, United Nations Development Program, Global Environment Facility, Tehran, Iran, 51p+18p Appendices.
- Avatefi Hemmat, M., Shamekhi, T., Zobeiry, M., Arab, D.R. and Qazi Tabatabaei, M., 2013. Forest degradation: An investigation of forestry organization experts and local herders' mental models. *Journal of Forest and Wood Products*, 66(1), 39-54 (In Persian with English summary).
- Bisang, K. and Zimmermann, W., 2006. Key concepts and methods of programme evaluation and conclusions from forestry practice in Switzerland. *Forest Policy and Economics*, 8(5): 502-511.
- Braun, V. and Clarke, V., 2006. Using thematic analysis in psychology. *Qualitative Research in Psychology*, 3(2): 77-101.
- Buttoud, G., 2006. Forest policy evaluation in Europe: State of art. *Forest Policy and Economics*, 8(5): 499-501.
- Cabbage, F., O'Laughlin, J. and Peterson, M.N., 2016. *Natural Resource Policy*. Waveland Press, Long Grove, Illinois, 505p.
- Doshmangir, L., Mostafavi, H. and Rashidian, A., 2014. How to do policy analysis? A view on approaches and modes of policy analysis in health sector. *Hakim Health Systems Research*, 17(2): 138-153 (In Persian with English summary).
- Emami Meibodi, R., 2015. Comparative analyses of policy evaluation systems, principles and rules. *Political Knowledge*, 11(1): 45-68 (In Persian with English summary).
- Ghanbari, S., Jafari, M. and Nasiri, V., 2015. Effects of conservation programs in changing the pattern of fuel

با شرایط اجتماع‌های پیچیده سازگار شوند و گاهی به انواع آسیب‌ها و انحرافات اجتماعی دچار شوند. به‌همین دلیل، برخی از آن‌ها دوباره به جنگل برگشته‌اند یا فعالیت دامداری را در عرصه‌های مجاور و حاشیه روستاها ادامه داده‌اند که سبب ایجاد تضاد و چالش با کشاورزان و سایر روستاییان و تشدید فشار چرای دام بر عرصه‌های جنگلی همسایه شده است. البته موضوع آموزش شهروندان برای سازگاری با شرایط جوامع پیچیده و حفاظت منابع طبیعی و محیط‌زیست، موضوعی تخصصی است. نباید انتظار داشت که فقط توسط دستگاه‌هایی همانند سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور انجام شود. بلکه باید سازمان‌های متولی آموزش مانند وزارت‌های آموزش و پرورش، علوم، تحقیقات و فناوری و تعاون، کار و رفاه اجتماعی، وزارت کشور و مجموعه‌های زیرمجموعه آن‌ها انجام شوند. این مهم، نیازمند همسویی بین سیاست‌های بخش‌های مختلف حکمرانی در کشور و همکاری بین سازمانی است، بنابراین در سیاست‌گذاری‌های آینده و اجرای آن‌ها بایستی تناسب بهتری بین بدهای بوم‌شناختی، اجتماعی و اقتصادی فراهم شود تا پذیرش سیاست و اعتبار دستگاه متولی در میان مخاطبان خدشه‌دار نشود و درکل، پیامدهای بهتری به‌دست آید.

نتایج پژوهش پیش‌رو نشان داد که موضوع ارزیابی اجرای سیاست‌های بخش جنگل در سازمان منابع طبیعی و آبخیزداری کشور به‌عنوان یک فعالیت درون‌بخشی دیده می‌شود، اما روش‌های آن غیرروشن و غیردقیق هستند و گزارش‌های آن، کمتر منتشر می‌شوند، بنابراین با توجه به پیشرفت‌های اخیر در علوم سیاست‌گذاری و ارزیابی سیاست‌ها و محیط پویای اجتماعی بستر سیاست‌ها، لازم است که بررسی عمیق‌تری نه‌تنها در بین پژوهشگران، بلکه در بین مجریان سیاست و سیاست‌گذاران برای آشنایی با روش‌های آن شکل گیرد تا سبب یادگیری از تجربه‌ها و به‌کارگیری آن‌ها در سیاست‌گذاری‌های آینده و اجرای آن‌ها شود.

- Palanisami, K. and Suresh Kumar, D., 2009. Impacts of watershed development programmes: Experiences and evidences from Tamil Nadu. *Agricultural Economics Research Review*, 22: 387-396.
- Sadeghianfar, A., 2014. The participation of users in the evaluation of the effects of natural resources projects (case study: Zagros Forest Protection Plan in Marvdasht). *Agricultural Engineering Monthly*, 62: 30-39 (In Persian).
- Slee, B., 2006. The socio-economic evaluation of the impact of forestry on rural development: A regional level analysis. *Forest Policy and Economics*, 8(5): 542-554.
- Sutton, J. and Austin, Z., 2015. Qualitative research: Data collection, analysis, and management. *Canadian Journal of Hospital Pharmacy*, 68(3): 226-231.
- Taghizadeh, M., Nobahar, R. and Gholamidon, H., 2019. The foundations of criminal policy evaluation. *Criminal Law and Criminology Studies*, 49(2): 353-371 (In Persian with English summary).
- Taseh, M., 2016. Investigating the plan of Zagros forests safeguarding in Kermanshah province, challenges and solutions (Case study: Gehwarah district located in Zimakan watershed). *Forest and Rangeland*, 107: 69-76 (In Persian).
- Yousefpoor, M., Rostami Shahraji, T., Bonyad, A.E. and Salahi, M., 2015. Effects of population density on forest structure quantity characteristics (Case study: Asalem forests in Guilan province). *Journal of Forest Sustainable Development*, 1(4): 321-328 (In Persian with English summary).
- consumption of villagers in the Arasbaran forests. *Forest Research and Development*, 1(1): 67-83 (In Persian with English summary).
- Haghdoost, N., Akbarinia, M., Hosseini, S.M. and Varamesh, S., 2012. Effects of substitution of degraded natural forests with plantations on soil carbon sequestration and fertility in north of Iran. *Journal of Environmental Studies*, 38(3): 135-146 (In Persian with English summary).
- Heshmatol Vaezin, S.M. and Avatefi Hemmat, M., 2022. Evaluating the implementation methods of the livestock removal policy in Hyrcanian forests and developing a new policy statement for reducing deforestation and forest degradation due to livestock grazing. Final report of research project, Office of Vice President for Research and Technology, University of Tehran, and Natural Resources and Watershed Management Organization, Iran, 477p (In Persian with English summary).
- Khorami Moghadam, S. and Bakhshoode, M., 2007. Economic appraisal of timberwork in Gilan province. *Agricultural Economics*, 1(3): 189-196 (In Persian with English summary).
- Maryudi, A., Devkota, R.R., Schusser, C., Yufanyi, C., Salla, M., Aurenhammer, H., ... and Krott, M., 2012. Back to basics: Considerations in evaluating the outcomes of community forestry. *Forest Policy and Economics*, 14(1): 1-5.
- Mendes, A.M.S.C., 2006. Implementation analysis of forest programmes: Some theoretical notes and an example. *Forest Policy and Economics*, 8(5): 512-528.

A qualitative evaluation of the results of implementing the Comprehensive Forest Safeguarding Policy in Guilan Province, Iran

S. Zirakpour Navi ¹, M. Avatefi Hemmat ^{2*} and S.M. Heshmatol Vaezin ³

1- M.Sc. Graduated, Department of Forestry and Forest Economics, Faculty of Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran

2*- Corresponding author, Assistant Prof., Department of Forestry and Forest Economics, Faculty of Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran. E-mail: avatefi@ut.ac.ir

3- Associate Prof., Department of Forestry and Forest Economics, Faculty of Natural Resources, University of Tehran, Karaj, Iran

Received: 03.10.2022

Accepted: 19.12.2022

Abstract

The Comprehensive Forest Safeguarding Policy (CFSP) of the Hyrcanian Forests in Iran has been adopted and implemented ca. 17 years ago. However, the evaluation reports of the policy have not been released yet. If the empirical evidence does not show the conditions the implementation of this policy has led to, neither modification of decisions regarding the continuation of the implementation nor abolishment of the policy would be possible. Therefore, here the results of CFSP implementation were evaluated in Guilan Province. Qualitative evaluation and snowball sampling were conducted, followed by semi-structured interviews to discuss three ecological, social, and economic dimensions of the implementation results with 20 experts from the General Department of Natural Resources and Watershed Management, General Department of Environment, and Management and Planning Organization of Guilan Province. The data was thematic. Results showed that the implementation of this policy has been fruitful from an ecological perspective. Deforestation decreased, while restoration of degraded forest areas increased. However, discontinuity in budget allocation and contradiction between the amount of budget and national inflation rates have led to a lack of continuity in the conservation and maintenance of reforestation areas. In the social domain, the implementation of CFSP has led to the emergence of social issues such as unemployment, inequality, poverty, and debauchery among relocated villagers and compensated herders due to the lack of attention to the sustainable livelihood of villagers and forest herders. In addition, the unplanned relocation of forest herders has increased livestock grazing pressure on the neighboring areas. From an economic perspective, the CFSP implementation has led to the delimitation of national forest borders and the confirmation of state authority on national lands. However, the planned objectives were not completely achieved due to insufficient financial resources. The findings show that reviewing and modifying the CFSP implementation and evaluation is necessary due to the above-mentioned inadequacies.

Keywords: Evaluation, forest policy, relocation of forest dwellers, socioeconomic factors, thematic analysis.